

TIJORAT BANKLARIDA XUSUSIY KAPITAL TO'GRISIDAGI HISOBOTNI TAKOMILLASHTIRISH

Adizov Ikromjon Jumaboyevich

O'zbekiston Respublikasi

Toshkent bank- moliya akademiyasi

2-kurs tinglovchisii

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarida xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirish masalasi chuqur tahlil qilinadi. Xususiy kapital hisobotlari banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy boshqaruvda oshkoralikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda xalqaro tajriba, jumladan, AQSh, Yevropa va Osiyo mamlakatlarining ilg'or yondashuvlari o'rganilib, ularning O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqola davomida ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish jarayonining roli, zamonaviy texnologiyalarning, xususan, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlarning qo'llanilishi muhokama qilinadi. Shuningdek, xalqaro standartlar asosida hisobot sifatini oshirishning iqtisodiy samaradorligi va tijorat banklarining raqobatbardoshligini kuchaytirish imkoniyatlari yoritiladi. Maqola tijorat banklari faoliyatini samarali boshqarish uchun muhim amaliy va nazariy asoslarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, xususiy kapital hisobotlari, moliyaviy boshqaruv, xalqaro standartlar (IFRS), zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar, banklarning moliyaviy barqarorligi, xalqaro tajriba, O'zbekiston bank sektori.

Abstract

This article provides an in-depth analysis of improving private capital reporting in commercial banks. Private capital reports play a crucial role in ensuring the financial stability of banks, attracting investments, and promoting transparency in financial management. The study examines international practices, including advanced approaches from the United States, Europe, and Asia, and analyzes their applicability to the context of Uzbekistan. The article discusses the role of data-driven decision-making processes and the application of modern technologies, particularly artificial intelligence and automated systems. Additionally, it highlights the economic efficiency of enhancing report quality based on international standards and explores opportunities to boost the competitiveness of commercial banks. This article offers practical and theoretical foundations essential for effectively managing commercial banks' activities.

Keywords: Commercial banks, private capital reports, financial management, International standards (IFRS), modern technologies, artificial intelligence, automated systems, financial stability of banks, International practices, Uzbekistan banking sector.

Kirish

Tijorat banklarida xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirish jarayonida qaror qabul qilish ko'pincha murakkab va noaniq vaziyatlarga duch keladi. Ushbu hisobotlar banklarning moliyaviy holatini aks ettiruvchi muhim vosita bo'lib, ularga asoslanib resurslarni boshqarish, xavflarni aniqlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha strategik qarorlar qabul qilinadi. Loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda va hisobot sifatini oshirishda qaror qabul qilish jarayonida duch keladigan asosiy muammolarni samarali hal qilish bank faoliyatining raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Birinchi muammo — resurslarni noto'g'ri taqsimlash masalasi. Xususiy kapital hisobotlarini shakllantirishda moliyaviy, texnologik va inson resurslarini optimal rejalashtirish juda muhimdir. Resurslarni noto'g'ri rejalashtirish yoki ularning yetarli emasligi, hisobotlarni kechiktirish yoki sifatining pasayishiga olib keladi. Masalan, texnologik vositalarning yoki malakali mutaxassislarining yetishmasligi hisobot jarayonida muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu muammoning yechimi — resurslar ehtiyojini to'g'ri baholash va loyihaning har bir bosqichida ularni optimal taqsimlash orqali amalga oshiriladi. Bank menejerlari resurslarni vaqtida kuzatib borishlari va ularni zaruratga qarab qayta taqsimlashlari lozim.

Ikkinchi asosiy muammo — noaniqlik va xavf-xatarlarni noto'g'ri boshqarishdir. Banklar faoliyatida noaniqliklar va xavflar doim mavjud bo'lib, ularni oldindan ko'rish va boshqarish jarayonining samaradorligi moliyaviy hisobotlarning sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Misol uchun, moliyaviy bozordagi o'zgaruvchanlik yoki iqtisodiy inqiroz natijasida noaniqliklar paydo bo'lishi va bu xususiy kapitalni boshqarishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Menejerlar risklarni oldindan aniqlash va ularga qarshi strategiyalar ishlab chiqishda yetarlicha tayyorgarlikka ega bo'lishlari kerak. Risklarni boshqarish strategiyalari, jumladan, hisobot jarayonida xavflarni muntazam baholash va monitoring qilish orqali noaniqliklarni samarali hal etish mumkin.

Noaniqliklar va xavf-xatarlarni samarali boshqarish xususiy kapital hisobotlarining sifatini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Xavflarni noto'g'ri baholash yoki ularga vaqtida e'tibor qaratmaslik hisobot jarayonining jadvaldan chiqib ketishi, xarajatlarning oshishi yoki hisobotning ishonchsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bank menejerlari xavflarni minimallashtirish va ularni vaqtida aniqlash

uchun zamonaviy texnologiyalardan, jumladan, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilidan foydalanishlari zarur.

Tijorat banklarida xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirish jarayoni ko'pincha muloqotdagi yetishmovchiliklar, ma'lumotlarning noto'g'ri yoki yetarli emasligi, va qaror qabul qilishdagi kechikishlar bilan bog'liq murakkabliklarga duch keladi. Ushbu muammolar hisobot sifatiga va banklarning moliyaviy samaradorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday qiyinchiliklarni hal qilish samarali boshqaruv va strategik qaror qabul qilishni talab qiladi.

Ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish xususiy kapital hisobotlarini takomillashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ammo ko'p hollarda loyihaning boshida yoki amalga oshirish jarayonida ma'lumotlar yetarli bo'lmaydi yoki mavjud ma'lumotlar noto'g'ri tahlil qilinadi. Bu esa noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga olib keladi. Hisobot tayyorlashda faktik va statistik ma'lumotlarga asoslanmaslik, loyiha davomida xatolarga olib kelishi va natijalarga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Bunday vaziyatlarni oldini olish uchun to'g'ri va aniq ma'lumotlarni yig'ish, ularni chuqur tahlil qilish va qarorlar qabul qilishda ularga tayanish lozim. Bank menejerlari ma'lumot yig'ish jarayonlarini avtomatlashtirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali ushbu muammolarni bartaraf etishlari mumkin.

Xususiy kapital hisobotlarini shakllantirishda jamoa a'zolari va manfaatdor tomonlar o'rtasida muloqotning yetarli darajada yo'lga qo'yilmasligi keng tarqalgan muammolardan biridir. Samarali muloqotning yo'qligi qaror qabul qilish jarayonida noto'g'ri tushunishlar va kelishmovchiliklarga olib keladi. Masalan, loyiha jamoasi va manfaatdor tomonlar o'rtasida ma'lumot almashinuvi yetarli bo'lmasa, hisobotning talab qilinadigan sifati va muddatiga erishish qiyin bo'lishi mumkin. Ushbu muammoni hal qilish uchun loyiha boshida aniq kommunikatsiya strategiyasini ishlab chiqish zarur. Har bir ishtirokchi va manfaatdor tomonning qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilinishi, shuningdek, doimiy va ochiq muloqot tizimini yaratish muhimdir. Samarali kommunikatsiya orqali jamoaviy qaror qabul qilish jarayoni tezlashadi va loyiha natijalarining sifatinı oshirish mumkin.

Qarorlarni kechiktirish xususiy kapital hisobotlarini tayyorlashda jiddiy oqibatlariga olib keladi. Vaqtni samarali boshqarish hisobot sifatiga va belgilangan muddatlarga rioya qilishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kechiktirilgan qarorlar loyiha davomida to'xtovlarga, resurslarni samarasiz ishlatishga va umumiy loyihaning muvaffaqiyatsizligiga sabab bo'lishi mumkin. Ushbu muammoni hal qilish uchun loyiha menejerlari aniq muddatlar belgilab, qarorlarni tezkorlik bilan qabul qilish strategiyasini ishlab chiqishlari lozim. Vaqtni samarali boshqarish, har bir bosqichda qarorlar qabul qilishni tezlashtiradi va hisobotlarni o'z vaqtida tayyorlash imkonini beradi

Jadval 1. Tijorat banklarida operatsion samaradorlik va raqamlashtirish (2018-2022).

Yillar	Operatsion samaradorlik (%)	Raqamlashtirish darajasi (%)	Xodimlar samaradorligi (foйда/ishchi, mln UZS)
2018	65	50	150
2019	68	55	160
2020	72	60	180
2021	75	70	200
2022	78	80	220

Mazkur 1-jadvalda 2018–2022-yillar oralig‘ida tijorat banklarining operatsion samaradorligi, raqamlashtirish darajasi, xodimlarning samaradorligi va mijozlarning qoniqish darajasi sezilarli darajada oshgani ko‘rsatilgan. Banklarning moliyaviy barqarorligi va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga qaratilgan strategiyalari o‘z samarasini bergan.

Birinchidan, **operatsion samaradorlik** ko‘rsatkichi 2018-yilda 65% bo‘lgan bo‘lsa, 2022-yilda 78%gacha o‘sgan. Bu ko‘rsatkich banklarning o‘z faoliyatini samarali tashkil etishga intilayotganidan dalolat beradi. Samaradorlikning bunday izchil oshishi moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va jarayonlarni optimallashtirish hisobiga erishilgan.

Ikkinchidan, **raqamlashtirish darajasi** bo‘yicha sezilarli o‘sish kuzatilgan. 2018-yilda bank tizimlarining raqamlashtirish darajasi 50%ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 80%ga yetgan. Ushbu o‘sish banklarning zamonaviy texnologiyalarni faol joriy qilayotganini, shu orqali xizmatlar samaradorligi va tezkorligini oshirishga erishayotganini ko‘rsatadi.

Uchinchidan, **xodimlarning samaradorligi** ham sezilarli o‘sgan. 2018-yilda har bir xodim 150 mln so‘m foyda keltirgan bo‘lsa, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 220 mln so‘mga yetgan. Bu esa banklar xodimlari faoliyatini yanada samarali boshqarayotganini va resurslarni optimal taqsimlashga e‘tibor qaratayotganini anglatadi.

Nihoyat, mijozlarning qoniqish darajasi ham yildan-yilga oshib borgan. 2018-yilda bu ko‘rsatkich 70%ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2022-yilda 82%ga yetgan. Bu esa bank xizmatlarining sifatini oshirish va mijozlar ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan siyosat muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, jadvaldagi ma‘lumotlar tijorat banklarining raqamlashtirish, samaradorlikni oshirish va mijozlar ehtiyojlariga e‘tibor qaratishga yo‘naltirilgan strategiyalari samara berganini tasdiqlaydi. Bu yondashuv banklarning raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa

Tijorat banklarida xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirish bugungi kunda bank tizimining samaradorligini oshirish va xalqaro moliyaviy standartlarga moslashish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu hisobotlar banklarning moliyaviy holatini aks ettiruvchi asosiy ko'rsatkich bo'lib, ular orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, resurslarni oqilona taqsimlash va xalqaro investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlari yaratiladi. Ammo bu jarayon ko'pincha qaror qabul qilishdagi kechikishlar, resurslarni noto'g'ri boshqarish va muloqotdagi kamchiliklar kabi qator muammolar bilan kechadi. Ushbu muammolarni samarali hal qilish bank tizimining raqobatbardoshligi va ishonchliligini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Resurslarni to'g'ri rejalashtirish va samarali boshqarish xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash jarayonida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Moliyaviy, insoniy va texnologik resurslarning noto'g'ri taqsimlanishi hisobot sifatining pasayishiga va muddatlarning kechikishiga olib keladi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun banklarda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Resurslarni to'g'ri taqsimlash bilan birga, har bir bosqichda jarayonlarni monitoring qilish va muammolarni vaqtida aniqlash jarayoni ham alohida e'tiborni talab qiladi.

Noaniqlik va xavf-xatarlarni boshqarishdagi kamchiliklar ham xususiy kapital hisobotlarini tayyorlashda katta muammolarni keltirib chiqaradi. Bank tizimida iqtisodiy o'zgaruvchanlik va huquqiy noaniqliklar xavflarni oshiradi. Bu xavflarni oldindan aniqlash va ularga qarshi strategiyalar ishlab chiqish menejerlardan puxta tahlil qilish qobiliyatini talab qiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilidan foydalanish risklarni boshqarishni sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Risklarni minimallashtirish orqali banklar o'z faoliyatlarini barqarorlashtirishi va hisobotlarning ishonchliligini oshirishi mumkin.

Muloqotning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi bank jamoasi va manfaatdor tomonlar o'rtasida kelishmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Qaror qabul qilish jarayonida barcha tomonlarning faol ishtiroki va ochiq kommunikatsiya tizimini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu muammolarni hal qilish uchun loyiha boshida aniq kommunikatsiya strategiyasini ishlab chiqish zarur. Bu strategiya loyiha barcha bosqichlarida ma'lumotlarning to'g'ri va samarali tarqalishini ta'minlaydi, qaror qabul qilish jarayonining samaradorligini oshiradi va loyiha belgilangan muddatda muvaffaqiyatli yakunlanishini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qilish va ishonchli manbalarga asoslanish xususiy kapital hisobotlarini takomillashtirishning yana bir muhim omilidir. Mavjud ma'lumotlarni noto'g'ri tahlil qilish yoki ular asosida noto'g'ri qarorlar qabul qilish hisobot sifatiga jiddiy salbiy ta'sir qiladi. Zamonaviy texnologiyalardan

foydalanish va ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tizimlar orqali yig'ish bu muammoni samarali hal qilishga yordam beradi. Bu nafaqat jarayonni tezlashtiradi, balki hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini oshiradi.

Umuman olganda, tijorat banklarida xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari sifatida resurslarni optimal boshqarish, xavflarni minimallashtirish, samarali muloqotni ta'minlash va ma'lumotlar tahlilini avtomatlashtirish ajralib turadi. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish banklarning ichki jarayonlarini optimallashtiradi, moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi va raqobatbardoshligini oshiradi. Bu esa o'z navbatida bank tizimining iqtisodiyotdagi rolini kuchaytiradi va milliy rivojlanishga sezilarli hissa qo'shadi.

Manbalar ro'yxati

- a. **Project Management Institute (PMI).** *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, 7th Edition, PMI Publications, 2021. Xalqaro loyiha boshqaruvi standartlari va qaror qabul qilish jarayonining metodologik asoslari.
2. **International Financial Reporting Standards (IFRS).** *IFRS Standards for Financial Reporting*, International Accounting Standards Board, 2023. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va ularni bank boshqaruvida qo'llash.
3. **Agile Alliance.** *The Agile Manifesto and Methodologies*, Agile Alliance Publications, 2022. Zamonaviy boshqaruv tizimlarida moslashuvchan metodologiyalarning roli.
4. **World Bank Group.** *Data on Financial Inclusion and Banking Sector Trends*, World Bank Reports, 2022. Bank sektorining rivojlanishi va moliyaviy inklyuziya tendensiyalari.
5. **Statistika qo'mitasi (O'zbekiston).** *O'zbekistonda moliya bozori dinamikasi (2018–2022)*, 2023. O'zbekistonning bank kapitali bo'yicha statistik ma'lumotlari.
6. Niyozov Z. D., Tog'ayev S.S., "Bekmurodov A.A.(2015). "Bank ishi" fanidan o'quv-uslubiy qo'llanma". scienceweb.uz
7. Norboboyev Sh.(2015). "Tijorat banklari ustav kapitali va uni oshirish yo'llari". ziyonet.uz
8. Sa'dullayeva S(2024). "Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali". finance.tsue.uz.